

УДК 347.7:336.1

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.46>

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН

Зінченко О.В.,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри прав людини та юридичної методології
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6083-8727*

Радченко Я.М.,
*аспірантка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0009-6366-0472*

Зінченко О.В., Радченко Я.М. Рішення Європейського суду з прав людини у механізмі правового регулювання фінансових відносин.

У статті проводиться комплексний аналіз питань правового регулювання рішень Європейського суду з прав людини у фінансово-правовій сфері. Охарактеризовано специфіку теоретико-прикладної апорії впровадження практики Європейського суду з прав людини в механізм фінансових правовідносин в Україні. Робиться акцент на проблематиці використання вказаних рішень та можливих шляхів вдосконалення процедури їх застосування. Авторами проаналізовано перспективу використання рішень Європейського суду з прав людини в механізмі правового регулювання фінансових відносин. Доведено, що в аспекті правового регулювання фінансових відносин рішення Європейського суду з прав людини застосовуються як ціннісні правові орієнтири та конфігурації при розгляді фінансових справ Верховним Судом. Автори особливу увагу звертають на категорію справедливого балансу публічних і приватних інтересів у фінансово-правовій сфері, зокрема окреслено проблематику відсутності чіткого визначення, що свідчить про оціночність понятійного апарату. В статті досліджено окремі рішення Європейського суду з прав людини та їх значення для правозастосовчої практики і фінансово-правової системи України. Вивчені авторами рішення вкотре підтверджують усталену правову позицію, що широкі межі свободи розсуду у механізмі правового регулювання фінансових відносин не є безмежними, адже завжди потрібно зберігати справедливу рівновагу між засобами, що використовуються, та метою, яку потрібно досягти. В контексті аналізу авторами запропоновано застосування принципу «дуальності», а саме неможливості застосування практики Європейського суду з прав людини в якості самостійного джерела права без врахування вимог і положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Наголошено на важливому потенціалі дотримання правових та демократичних принципів при використанні рішень Європейського суду з прав людини, особливо у фінансовій сфері в умовах воєнного стану. На основі проведеного аналізу, надаються практичні рекомендації щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини у механізмі правового регулювання фінансових відносин в Україні.

Ключові слова: рішення Європейського суду з прав людини, фінансові правовідносини, правове регулювання, фінансове законодавство України, права людини, адаптація законодавства.

Zinchenko O.V., Radchenko Y.M. Decisions of the European Court of Human Rights in the mechanism of legal regulation of financial relations.

The article provides a comprehensive analysis of issues related to the legal regulation of European Court of Human Rights decisions in the financial and legal sphere. It characterises the specifics of the theoretical and practical aporia of implementing the practice of the European Court of Human Rights in the mechanism of financial legal relations in Ukraine. Emphasis is placed on the problems of using these decisions and possible ways to improve the procedure for their application. The authors analyse the prospects for using the decisions of the European Court of Human Rights in the mechanism of legal regulation of financial relations. It is proven that, in terms of the legal regulation of financial

relations, the decisions of the European Court of Human Rights are used as valuable legal guidelines and configurations when considering financial cases by the Supreme Court. The authors pay particular attention to the category of fair balance between public and private interests in the financial and legal sphere, in particular, they outline the problem of the lack of a clear definition, which indicates the evaluative nature of the conceptual apparatus. The article examines selected decisions of the European Court of Human Rights and their significance for law enforcement practice and the financial and legal system of Ukraine. The decisions studied by the authors once again confirm the established legal position that broad limits of discretion in the mechanism of legal regulation of financial relations are not unlimited, since it is always necessary to maintain a fair balance between the means used and the goal to be achieved. In the context of the analysis, the authors propose the application of the principle of 'duality', namely the impossibility of applying the practice of the European Court of Human Rights as an independent source of law without taking into account the requirements and provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The important potential of compliance with legal and democratic principles when using the decisions of the European Court of Human Rights is emphasised, especially in the financial sphere under martial law. Based on the analysis, practical recommendations are provided on the application of the decisions of the European Court of Human Rights in the mechanism of legal regulation of financial relations in Ukraine.

Key words: European Court of Human Rights rulings, financial legal relations, legal regulation, Ukrainian financial legislation, human rights, adaptation of legislation.

Постановка проблеми. У механізмі правового регулювання фінансових відносин важливим є створення умов, за яких економічні суб'єкти можуть діяти на однакових засадах у взаємозв'язку з вільним рухом капіталу та розвитком здорової конкуренції. Разом з тим, вказане регулювання передбачає впровадження механізмів, які мінімізують системні ризики та забезпечать стабільність фінансової системи в цілому. Саме тому, важливим є аналіз рішень Європейського суду з прав людини в сфері правового регулювання фінансових правовідносин. Країни, які підписали і ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод фактично зобов'язані виконувати рішення ЄСПЛ у справах своїх громадян. Так, високі договірні сторони мають зобов'язання виконувати остаточне рішення суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами (ст.46 Конвенції) [1]. Проте, дискусійним і проблемним на сьогодні все ще є питання можливості та меж застосування практики ЄСПЛ у справах, де Україна не є стороною. Адже, рішення Європейського суду з прав людини, прийняті в певному випадку у конкретній державі, не є обов'язковими для інших країн. Водночас прецедентні норми, створені судом, зокрема як результат інтерпретації Конвенції, мають загальний характер і не можуть бути по-різному застосовані відносно кожної країни [2]. Тобто, можна констатувати, що практика ЄСПЛ у справах, в яких Україна не є стороною, носить переважно рекомендаційний характер. На противагу цьому, наразі прослідковується тенденція щодо посилення використання вказаної судової практики як позитивного та багаторазового явища. Вказане безсумнівно потребує з'ясування світоглядних і методологічних проблем ідентифікації місця практики Європейського суду з прав людини у механізмі правового регулювання фінансових відносин в Україні.

Мета дослідження полягає у висвітленні правової природи та ролі рішень Європейського суду з прав людини у механізмі правового регулювання фінансових відносин у законодавстві України.

Стан опрацювання проблематики. Питання визначення ролі рішень Європейського суду з прав людини у механізмі правового регулювання фінансових відносин порушувалося в дослідженнях таких науковців як: Д.В. Вінницький, Д.О. Гетьманцев, С.В. Запольський, Г.Г. Меркотун, Р.В. Романчук, Б.С. Стенценко, А.О. Кичинська, М.П. Кучерявенко, Є.В. Лакушева, Ю.О. Литвин, А.А. Нечай та ін. Однак, незважаючи на важливість наявних наукових напрацювань, низка аспектів все ще потребує детального дослідження.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку фінансово-правових відносин актуальним є питання дослідження судової практики України, на яку досить значний вплив чинять рішення Європейського суду з прав людини. Загалом, рішення міжнародних та наднаціональних судових установ є порівняно новим елементом в міжнародній, наднаціональній та національній правових системах, зокрема якщо порівнювати їхній статус з міжнародно-правовими звичаями та міжнародними договорами. Втім, незважаючи на це, вони відіграють важливу роль як для загального міжнародного правопорядку, так і для окремих галузей національного права. Україна,

як класичний представник романо-германської правової сім'ї, основним джерелом права визнає нормативно-правовий акт, але з плином часу його монопольність втрачає свою силу. Вказана видозміна пріоритетів виникла через реалізацію судової реформи в Україні, яка закономірно закріпила значущість судових рішень наднаціональних судових установ у системі джерел права та в правозастосовній практиці. У зв'язку з чим, прецедентне право, маючи англосаксонські корені походження, можливо стане повноправним джерелом права в національній правовій системі.

Варто відмітити, що особливими джерелами права є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), оскільки вони є обов'язковими для виконання та застосування Україною як членом Ради Європи. Так, норми статті 55 Конституції України окреслюють правовий базис застосування рішень ЄСПЛ, встановлюючи право кожного громадянина, після вичерпання всіх національних правових засобів захисту своїх прав і свобод, звертатися до відповідних міжнародних судових органів або міжнародних організацій, членом/учасником яких є Україна [3]. Більше того, в національній правовій системі діє Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», який фактично є механізмом реалізації вищезазначених конституційних норм, адже напряду вказує на можливість застосування практики ЄСПЛ як джерела права (ст. 17 Закону № 3477-IV). Водночас, справедливо буде зазначити, що основним документом, який регулює правовий статус рішень ЄСПЛ, є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) з відповідними протоколами до неї, яку Україна ратифікувала 17 червня 1997 р. З вказаного логічно прослідковується питання зв'язку положень Конвенції з практикою ЄСПЛ, зокрема в аспекті їх практичної неподільності. Так, національні суди при розгляді справ застосовують у взаємозв'язку Конвенцію та практику Суду як джерела права. Тобто, правильність застосування норм права потребує врахування дуального характеру судового рішення, а саме використання практики ЄСПЛ з посиланням на відповідні статті Конвенції. Підтвердженням цієї правової позиції є насамперед те, що практика ЄСПЛ напряду залежить від порушень положень Конвенції, відповідно якщо немає порушення або досить широкого тлумачення прав людини, то й потреби у зверненні до ЄСПЛ немає, що, як наслідок, нівелює можливість формування практики саме цим судом. Крім того, тлумачення норм Конвенції та надання фактичних інструкцій щодо порядку їх застосування це прерогатива ЄСПЛ, який виступає в такому випадку як допоміжне джерело права порівняно із Конвенцією. Також, слід зазначити, що саме ЄСПЛ формує єдину судову практику в аспекті використання норм Конвенції, забезпечуючи якісне застосування правової бази. За загальним конвенційним правилом суд не може відступати від попередньої правової позиції, оскільки це виключно прерогатива Великої Палати Суду (ст.30 Конвенції). Саме тому, динаміка змін в судовій практиці є доволі рідкісним явищем, але все ж існуючим. Так, в певних випадках ЄСПЛ має змогу створювати нову правову позицію щодо свого попереднього рішення, і такі відступлення від загальноприйнятого уявлення правової норми є обґрунтованими, адже мають ґрунтовне значення для створення єдиної юридичної практики. Таким чином, можна стверджувати, що проблематика пріоритету норм Конвенції та практики ЄСПЛ в правозастосуванні є штучно створеною ілюзією, яка насправді йде врозріз з реальними постулатами дійсності. Адже, якщо детально проаналізувати практику ЄСПЛ, то можна помітити, що насправді вона є безпосереднім наслідком порушення положень Конвенції. Водночас без її використання тлумачення самої Конвенції стає неоднорідним та не може забезпечити усталеність позицій національних судів, що в результаті пролонгує порушення принципу правової визначеності. Отже, єдино правильна концепція, яка забезпечить додержання принципу правової визначеності, є «дуальна концепція правозастосування» – органічне поєднання як норм Конвенції, так і практики ЄСПЛ [4].

Водночас в аспекті правового регулювання фінансових відносин рішення Європейського суду з прав людини застосовуються як ціннісні правові орієнтири та конфігурації при розгляді фінансових справ Верховним Судом. Особливо помітно їх вплив прослідковується при обґрунтуванні презумпції переваги сприятливого тлумачення українського законодавства на користь платника податків, автоматичної правомірності дій суб'єкта податку за наявності неузгоджених актів законодавця, а також при виконанні таких принципів як: співмірного балансу між вимогами публічного порядку та захистом приватного права платника податків на володіння своїм майном; обґрунтоване правомірне сподівання стабільного отримання прибутку від фінансово-господарської діяльності; юридична відповідальність суб'єкта сплати податків, яка має індивідуально-визначений характер; легітимна правозастосовна діяльність суб'єкта публічного права [5, с. 17–18].

В даному аспекті питання варто зосередити особливу увагу на категорії справедливого балансу публічних і приватних інтересів в фінансово-правовій сфері, адже завжди існує ризик зіткнення інтересів окремого суб'єкта, суспільства в цілому та держави в фінансовій системі. Разом з тим, головною метою держави вважається узгодження відповідного правового балансу, який би максимально забезпечив загальні інтереси суспільства у сфері фінансових правовідносин та одночасно мінімізував би будь-який негативний вплив на приватні інтереси індивіда [6, с. 158–159]. Проте, в реаліях сьогодення та викликах воєнного часу, справедливий баланс інтересів не може в повній мірі забезпечуватися державою. Дане співвідношення на практиці віддалене від реальності, про що свідчать низка рішень ЄСПЛ та національних судів, в яких одностайно підкреслюється порушення справедливого балансу між приватними і публічними інтересами у фінансово-правовій сфері. Наша правова позиція базується на розумінні першоджерел проблематики самого поняття «баланс інтересів», складність якого полягає у відсутності чітко окресленого визначення, тобто це поняття є оціночним, адже в жодному правовому акті не зазначено будь-яких критеріїв для його ідентифікації. Більше того, принцип забезпечення балансу публічних і приватних інтересів у фінансово-правовому полі не було регламентовано в інституційних нормативно-правових актах. Тому, єдиним орієнтиром щодо необхідності дотримання вказаного співмірного балансу в механізмі правового регулювання фінансових відносин є праці вчених-науковців, які наголошують, що «публічність фінансової діяльності не означає знищення інтересів приватних суб'єктів, тобто інтересів тих, хто має фінансові права та обов'язки, навпаки ці інтереси мають бути на однаковому правовому рівні, а головною метою роботи державних установ має бути досягнення рівноваги між ними» [7, с. 23].

ЄСПЛ у своїх рішеннях багаторазово підкреслював важливість збереження рівноваги між приватними та суспільними інтересами в різних сферах. Приміром, у справі «SOERING v. THE UNITED KINGDOM» (№14038/88, § 89, case of 07.07.1989) суд вперше наголосив, що Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод має на меті знайти справедливий баланс між вимогами суспільства в цілому та потребами захисту основних прав людини [8]. Розвиваючи дану тезу в рішенні «ELIA S.r.l. v. ITALY» (№37710/97, § 83, case of 02.08.2001) ЄСПЛ підкреслив, що втручання у мирне володіння заявником своєю власністю без компенсації можливих збитків становить порушення справедливого балансу між публічним інтересом та індивідуальним правом заявника на мирне володіння майном [9] (подібні правові висновки містяться у справах: «Sportrong and Lönnroth», р. 28, §§ 73-74; «Erkner and Hofauer», pp. 66-67, §§ 78-79; «Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal», №29813/96 and №30229/96, § 54, ECHR 2000-I).

Цікаво, що ЄСПЛ було прийнято ряд важливих рішень, які безпосередньо стосуються галузі публічних фінансів, зокрема в аспекті порушення прав та законних інтересів учасників фінансових правовідносин. Зокрема, у справі «GASUS DOSIER- UND FÖRDERTECHNIK GmbH v. THE NETHERLANDS» (№15375/89, case of 23.02.1995) суд вперше сформулював принцип застосування до податкового спору положень статті 1 Протоколу першого до Конвенції. В даній справі суд встановив, що держави, формуючи та виконуючи податкову політику, мають досить широкі права та свободи діяти на власний розсуд, однак такий розсуд не повинен бути позбавлений розумного підґрунтя, справедливого балансу і пропорційності. Тільки за таких умов Суд поділятиме та поважатиме позицію національного законодавця в цих справах [10]. Таким чином, справедливий баланс насамперед пов'язаний із власним розсудом держави та її органів при прийнятті нормативно-правових актів у справах оподаткування. Варто наголосити, що створений ЄСПЛ підхід безсумнівно мав вирішальне значення для подальшого розгляду інших податкових суперечок.

Прецедентною стала практика ЄСПЛ в рішенні «RADOMILJA AND OTHERS v. CROATIA» (№22768/12, №37685/10, case of 20.03.2018), де суд вказав, що будь-яке втручання державного органу у мирне володіння майном може бути обґрунтоване лише в тому випадку, якщо воно відповідає законному суспільному інтересу. При цьому, оскільки національні органи влади безпосередньо розуміють своє суспільство та його потреби, вони мають кращі позиції, ніж міжнародний суддя, щоб визначити, що відноситься до категорії «суспільний інтерес». Суд вважає, що згідно Конвенції, саме національні органи влади повинні здійснити початкову оцінку щодо наявності проблеми, яка викликає стурбованість суспільства. Відтак, законодавчий орган має широкую свободу розсуду у виконанні соціальної та економічної політики, і міжнародний суд повинен поважати національні рішення в аспекті суспільного інтересу, крім випадків, коли таке рішення є явно протиправним. Водночас, якщо тлумачення не є довільним або явно необґрунтованим, то

роль ЄСПЛ полягає саме у визначенні сумісності наслідків даного тлумачення з нормами Конвенції [11]. В іншій справі «SHYLINA v. UKRAINE» (№ 2412/19, case of 15.02.2024) підіймалося питання призупинення виплат заявниці на підставі відповідної постанови КМУ (підзаконний нормативно-правовий акт), в якій вказувалося, що з 01.07.2016 року соціальні виплати внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО) виплачуватимуться виключно на рахунки, які відкриті у державному банку України (в справі – Ощадбанк), що є дискримінаційним заходом та порушує гарантоване Конвенцією право на мирне володіння власним майном. Проаналізувавши правові позиції сторін, ЄСПЛ вказав, що потреба в наявності у ВПО рахунку в Ощадбанку для отримання соціальних виплат чітко ідентифікована положеннями відповідних постанов Кабінету Міністрів України (наприклад постанова КМУ № 637). Спірний підзаконний нормативно-правовий акт виглядає досить зрозумілим, чітким та відповідним у застосуванні. При цьому, суд зазначив, що оскільки наявність альтернативних рішень є важливим показником для визначення можливості вважати обрані засоби раціональними та придатними для досягнення законної мети, сам по собі факт втручання в право не є невиправданим. Більше того, ЄСПЛ підтримав позицію уряду вказавши, що положення відповідних постанов КМУ, які обмежують право ВПО обирати банк для отримання соціальних виплат, були спрямовані на забезпечення своєчасних виплат в поєднанні з державним наглядом за такими платіжними операціями, які мають проводитися через призначений урядом державний банк України. Отже, як бачимо, практика ЄСПЛ встановила ще один прецедент, яким констатовано, що призупинення виплат щомісячної грошової допомоги внутрішньо переміщеної особі у зв'язку з невиконанням відповідних вимог законодавства стосовно відкриття рахунку в державному банку, не вважається фактичним порушенням у механізмі правового регулювання фінансових відносин.

Не менш важливим в фінансово-правовій іпостасі є рішення ЄСПЛ у справі «EKO-ELDA AVEE v. GREECE» (№10162/02, case of 09.03.2006), де скарга стосувалася відмови податкових органів виплатити компанії-заявнику пеню як компенсацію за невчасне виконання зобов'язання зі сплати податкового кредиту. ЄСПЛ зробив акцент на законодавчих нормах Греції, які напряду вказують на обов'язок держави повернути всю суму, яка була сплачена в надмірному обсязі або помилково, за наявності вказівки про це у судовому рішенні, яке набрало законної сили. Щодо податкових платежів суд наголосив, що фінансові зобов'язання, які виникають внаслідок оподаткування, можуть в певному випадку порушити права, гарантовані статтею 1 Протоколу першого до Конвенції, але тільки за умови, що повернення переплачених сум становить надмірний тягар на особу чи несе загрозу її фінансовій життєздатності. Таким чином, неправомірна відмова податкових органів виплатити відсотки як компенсацію за затримку платежів протягом такого довгого періоду часу (впродовж майже шести років) порушила легітимний баланс, який має бути збережений між загальним інтересом суспільства та приватним інтересом компанії-заявника [12].

Також, Європейський суд з прав людини здійснює аналіз такого важливого елементу фінансової системи, як податок на додану вартість (далі – ПДВ), зокрема у справі «“BULVES” AD v. BULGARIA» (№3991/03, case of 22.01.2009) вказано на недопущення будь-якого свавільного обмеження прав платника податків на податковий кредит, а також, за реальності здійснення фінансово-господарської операції, віднесення певних сум до категорії витрат при умові порушення контрагентом фінансового правопорядку виконання операції. ЄСПЛ встановив положення, згідно з яким добросовісний платник податків не має відповідати за наслідки невиконання постачальником, покладених на нього зобов'язань щодо сплати податків, зокрема він не повинен сплачувати пеню чи подвійне ПДВ. Суд наголосив, що вказані вимоги створюють для платника податків надмірний тягар виплат, що в кінцевому результаті порушує співмірний баланс суспільного інтересу та правом на захист приватної власності індивіда. Дане рішення вкотре підтверджує усталену правову позицію, що широкі межі свободи розсуду у механізмі правового регулювання фінансових відносин не є безмежними, адже завжди потрібно зберігати справедливу рівновагу між засобами, що використовуються, та метою, яку потрібно досягти [13]. В подібному контексті існує рішення ЄСПЛ, однією зі сторін в якому є безпосередньо Україна, а саме рішення у справі «INTERSPRAY v. UKRAINE» (№803/02, case of 09.01.2007). Так, Європейський суд з прав людини встановив, що платник податку не може бути виключений з прав на бюджетне відшкодування ПДВ, якщо не буде доведено, що він брав участь у незаконній діяльності, яка пов'язана з отриманням такого відшкодування. У рішенні суду зазначено, що держави під час реалізації соціальної та економічної політики мають широкі можливості самостійно визначати, в чому полягає загальний інтерес, однак ці

права не є безмежними, а їх застосування підлягає перевірці на відповідність нормам Конвенції. Суд зазначив, що коли державні органи мають інформацію про зловживання у системі відшкодування ПДВ, яке здійснюється якимось конкретним суб'єктом, вони мають здійснити відповідні заходи перевірки, щоб запобігти або усунути такі зловживання [14].

З аналізу вищенаведеної практики ЄСПЛ вбачається, що крім рішень судів, де стороною є Україна, існує чимала кількість рішень у справах з іншими країнами. В даному розрізі питання постає проблематика можливості застосування такої практики в рішеннях національних судових органів України. В цьому контексті позиції вчених-правників та українських судів є двоякими. Одна сторона медалі полягає в тому, що застосування судових рішень у спорах з іншими державами прямо не забороняється (принцип «дозволено все, що прямо не заборонено законом»). Хоча, зазвичай суди в Україні перш за все використовують рішення Європейського суду з прав людини, прийняті у справах, у яких брала участь сама Україна. Поясненням цього є друга сторона медалі, яка пролонгує правову думку щодо необхідності дослівного трактування терміну «рішення» у відповідності до положень Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ». Згідно зі статтею 1 даного Закону рішенням вважається: 1) остаточне (кінцеве) рішення ЄСПЛ, яким було визнано порушення норм Конвенції; 2) остаточне рішення ЄСПЛ, яке стосується справедливої сатисфакції у справах проти України; 3) рішення ЄСПЛ, яке передбачає «дружнє врегулювання» у справах проти України; 4) рішення ЄСПЛ стосовно узгодження умов односторонньої декларації у справах проти України [15]. Доповнює таку імперативність норм і стаття 46 Конвенції, вказуючи, що високі договірні сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини у всіх справах, сторонами яких вони є. Отже, на сьогодні все ще спірним питанням залишається використання у якості джерела права практики ЄСПЛ, яка не була винесена по відношенню до громадян України та, по суті, взагалі не стосується України. Хоча, ухвала судді ВСУ від 21.04.2016 року у справі №6-756ц16 йде врозрід з авторським умовиводом дискусійності окресленого в статті питання. Так, ВСУ вказав, що «У наведених категоріях справ Україна не була стороною, тому положення рішень суду не мають прецедентного значення у цій справі та не можуть бути застосовані до даних правовідносин». Відносно доктринального характеру рішень ВСУ наголосив, що доктринальні положення не є джерелом права за українським законодавством [16]. Чи вважається це обмежувальним тлумаченням положень Закону України № 3477-IV від 23.02.2006 р. в аспекті звуження змісту його інтерпретації? Автори переконані, що так, оскільки якщо проаналізувати статті 17,18 вказаного Закону, то можна помітити наступне: по-перше, суди мають застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерела права; по-друге, наявним є порядок посилання на Конвенцію та практику Суду (ЄСПЛ). Водночас, визначення правової категорії «практика Суду» наведено у статті 1 цього ж Закону, а саме дефініція розкриває тлумачення саме практики Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини. Отож, мається на увазі вся загальна практика рішень, прийнятих Європейським судом з прав людини, а не лише тієї категорії, яка має відношення до України. Крім того, в аспекті заперечення тези про те, що доктринальні положення рішень ЄСПЛ не є обов'язковими, доцільно відмітити, що правотворча діяльність суддівської системи має окреслені межі, серед яких найважливішими є доктринальні підстави. Відтак, суддя не довільно формує, він насамперед обирає найкращий варіант правової ідеї, який підходить саме до цього випадку.

Щодо вирішення досліджуваної проблематики та рекомендацій з розробки шляхів подолання наявних дилем, варто зазначити, що насправді проблема зосереджена в самій інтерпретації норм Закону України № 3477-IV від 23.02.2006 року. Тому, доцільною буде конкретизація положень статті 17 даного Закону в аспекті зміцнення акцентів на тому, що практика ЄСПЛ, яка підлягає застосуванню, включає як рішення, ухвалені стосовно України, так і рішення, ухвалені стосовно інших держав-учасниць Конвенції. Тобто, варто чітко, на законодавчому рівні, ідентифікувати, що рішення ЄСПЛ, навіть якщо Україна не була стороною, все одно розглядаються як джерело національного права України. В свою чергу, суди України мають враховувати принципи, які випливають з цих рішень, особливо коли вони стосуються подібних питань або пояснюють положення Конвенції. Вказана потреба зумовлена необхідністю забезпечення єдиного підходу у застосуванні норм Конвенції та її Протоколів, а також для узгодження національного законодавства та судової практики з європейськими стандартами. Крім того, аналіз практики Європейського суду з прав людини підтверджує необхідність дотримання балансу публічних та приватних інтересів шляхом забезпечення використання принципу справедливого розподілу прав і обов'язків у фінансових

правовідносинах, а також умови втручання або невтручання в діяльність суб'єктів фінансових послуг. Водночас, справедливо буде зазначити, що в умовах сьогодення рішення ЄСПЛ для суб'єктів права в Україні становлять принципове, глибоке, пізнавальне та прикладне значення.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, можна констатувати, що практика Європейського суду з прав людини на сьогодні офіційно визнається джерелом права в Україні. Міжнародний характер ЄСПЛ встановлює, що його практика пов'язана з виконанням Україною своїх міжнародних договірних зобов'язань. Крім того, з погляду функціональної спрямованості, ЄСПЛ є найвищою судовою інстанцією, що об'єктивно вказує на необхідність врахування національними судами міжнародних рішень ЄСПЛ. Важливим критерієм оцінки практики ЄСПЛ є те, що саме ця практика виступає як офіційне тлумачення та застосування норм Конвенції. Більше того, характерною є безпрецедентна авторитетність ЄСПЛ, адже його рішення ґрунтуються на правовій логіці, а в складі працюють визнані в усьому світі фахівці з міжнародного права. Також, варто відмітити, що міжнародні судді не мають особистих вподобань до учасників справи та не мають власних політичних поглядів, що дозволяє говорити про об'єктивність прийняття ними рішень. При цьому, якщо рішення ЄСПЛ не прямо впливає з норм міжнародного права, це означає, що справа має перетворювальний характер, а прийняття судового акта робиться у ролі юридичного факту матеріального права, що призводить до зміни структури матеріальних відносин.

Водночас, ЄСПЛ у своїх рішеннях керується принципами європейського права, зокрема принципом «*stare decisis*», відповідно до якого суди повинні поважати правові висновки, які були прийняті раніше (правові прецеденти). Відтак, загальновідомий латинський вислів «*Stare decisis et non quieta movere*» набуває неабиякого значення, адже «стояти на вирішеному та не порушувати спокій» фактично уособлює сучасний принцип правової визначеності. Вказане закріплює тезу про те, що рішення прийняті вищим судом мають обов'язкову силу та не можуть бути змінені нижчими судами. При цьому, суд не має скасовувати свої попередні рішення, доки не з'являться достатні підстави для цього. ЄСПЛ часто в своїх рішеннях послуговується означеним принципом «*stare decisis*», який безсумнівно сприяє стабілізації судової практики, тобто забезпечує саму правову визначеність, а також перетворює судові рішення на джерела права, оскільки надає їм обов'язкову юридичну силу.

З плином часу в правовій системі України все частіше з'являються елементи англосаксонської системи права. Втім, Україна є державою-вихідцем з романо-германської правової сім'ї, де основним джерелом права вважається нормативно-правовий акт. Тому, в наявному контексті доцільно застосовувати принцип «дуальності», а саме неможливість застосування практики ЄСПЛ в якості самостійного джерела права, без врахування вимог і положень Конвенції. Варто бути готовим і до того, що загальні принципи застосування практики ЄСПЛ можуть змінитися, особливо враховуючи геополітичну ситуацію у світі, проте нові виклики це насамперед нові можливості для наукових досліджень в цій царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) № 995_004 від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 01.03.2026).
2. Лутковська В.В. Судова практика Європейського суду з прав людини. Рішення щодо України. Київ. *Праксіс*. 2005. 480 с.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Бяленевич О.А. Про застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2009. С. 32–38.
5. Гаврилюк Руслана, Пацурківський Петро. Передмова. В кн. *Податкове право Європейського Союзу як цінність: колективна монографія* / Р.О. Гаврилюк, П.С. Пацурківський, В.В. Хохуляк та ін.; за ред. проф. Р.О. Гаврилюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С. 9–18.
6. Білінський Д.О. Публічний інтерес як вихідна засада структурування фінансової системи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 157-162. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/f281fad7-005a-43da-b701-a4abbd13eb57> (дата звернення 01.03.2026).

7. Лукашева О.Е. Конституційно-правові засади публічної фінансової діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків. 2016. С.183.
8. Case 14038/88, SOERING v. THE UNITED KINGDOM. Judgment of the Court of 07.07.1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57619> (дата звернення 01.03.2026).
9. Case 37710/97, ELIA S.r.l. v. ITALY. Judgment of the Court of 02.08.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59625> (дата звернення 01.03.2026).
10. Case 15375/89, GASUS DOSIER- UND FÖRDERTECHNIK GmbH v. THE NETHERLANDS. Judgment of the Court of 23.02.1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57918> (дата звернення 01.03.2026).
11. Case 22768/12, 37685/10, RADOMILJA AND OTHERS v. CROATIA. Judgment of the Court of 20.03.2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-181591> (дата звернення 01.03.2026).
12. Case 10162/02, EKO-ELDA AVEE v. GREECE. Judgment of the Court of 09.03.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72757> (дата звернення 01.03.2026).
13. Case 3991/03, “BULVES” AD v. BULGARIA. Judgment of the Court of 22.01.2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90792> (дата звернення 01.03.2026).
14. Case 803/02, INTERSPLAV v. UKRAINE. Judgment of the Court of 09.01.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-78872> (дата звернення 01.03.2026).
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України № 3477-IV від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
16. Ухвала судді Верховного Суду України Яреми А.Г. у справі № 6-756ц16 від 21.04.2016 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57345903> (дата звернення 01.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Зінченко О.В., Радченко Я.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0